

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΜΕΓΑΛΑ ΧΡΕΗ, ΜΕΓΑΛΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ, ΚΑΙ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Μεγαλειότατε... θα είναι προσβολή του εθνικού χαρακτήρα... αν ακολουθήσετε το παράδειγμα της Αγγλίας, η οποία δημοσιεύει τους λογαριασμούς της...

ΚΟΜΗΣ ΝΤΕ ΒΕΡΖΕΝ, ΓΑΛΛΟΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟ XVI, 1781

ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ, οι αγγλικές μπροσούρες για τον προϋπολογισμό από προσωπικότητες όπως ο Francis Hutcheson δεν βρήκαν καμία απήχηση στην Ευρώπη ή στην Αμερική. Χάρη στη Γαλλική Επανάσταση και τη διαφωνία στο Παρίσι σχετικά με τους αριθμούς, οι λογαριασμοί θα γίνονταν ένα μέσο συζήτησης για την πολιτική και θα αποτελούσαν είδηση. Από την αρχή των αντιπαραθέσεων σχετικά με τους αριθμούς και την πολιτική λογοδοσία, οι αριθμοί ήταν ασαφείς. Η Γαλλική Επανάσταση θα ξεκινούσε, εν μέρει, ως διαμάχη στην κυβέρνηση για τη λογοδοσία και τους ακριβείς αριθμούς. Αυτή η διαμάχη θα έκανε δημοφιλή τη χρήση των χρηματοοικονομικών λογαριασμών στη σύγχρονη πολιτική.¹

Αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι μια σταθερή γλώσσα λογιστικής και λογοδοσίας δεν εμφανίστηκε στην Ολλαν-

δία και στην Αγγλία, αλλά στη Γαλλία. Όπως είδαμε, οι Ολλανδοί πολιτικοί ηγέτες κατανοούσαν τη λογιστική και διατηρούσαν μια σχετικά ανοιχτή διακυβέρνηση. Η Αγγλία, με το κοινοβουλευτικό της σύστημα, τη συνταγματική κυβέρνηση και την εθνική τράπεζα που είχε δημιουργηθεί για τη διαχείριση του χρέους, είχε ένα σύστημα οικονομικής λογοδοσίας που δεν είχε η δεσποτική Γαλλία του 18^{ου} αιώνα. Το γεγονός ότι η πολιτική γλώσσα της δημόσιας λογιστικής και της λογοδοσίας εμφανίστηκε με μεγαλύτερη δύναμη στη Γαλλία ίσως να οφείλεται ακριβώς στην έλλειψη ανοιχτής διακυβέρνησης.²

Ο John Adams παρατήρησε στο ταξίδι του στο Παρίσι το 1778 ότι η αρχαία γαλλική μοναρχία και οι προνομιούχοι ευγενείς της περιβάλλονταν από έναν λαμπερό κόσμο πολυτέλειας, παρόλο που το μεγαλύτερο μέρος της Γαλλίας ήταν βουτηγμένο στην αυξανόμενη φτώχεια. Η κυβέρνηση είχε καταφέρει να μειώσει κάποιες δαπάνες, αλλά, παρ' όλα αυτά, η απειλή μιας κυβερνητικής αθέτησης των πληρωμών για τους τόκους του χρέους αύξησε απότομα τα επιτόκια. Ο μόνος τρόπος να μειωθεί το χρέος, ο πληθωρισμός και τα επιτόκια ήταν να φορολογηθεί η περήφανη αριστοκρατία της Γαλλίας, οι μεγαλογαιοκτήμονες, οι οποίοι, παρόλο που αποτελούσαν λιγότερο από το 3% του πληθυσμού, είχαν στην κατοχή τους το 90% του σημαντικού πλούτου της Γαλλίας. Για πάνω από 100 χρόνια, οι Γάλλοι αριστοκράτες αντιστέκονταν στις προσπάθειες της κυβέρνησης να τους αναγκάσει να πληρώνουν φόρο πάνω από 5%, καθώς και σε όλες τις μεταρρυθμίσεις που μπορεί να οδηγούσαν σε αυτό το αποτέλεσμα, κυρίως στους εθνικούς λογιστικούς ελέγχους, τους οποίους θεωρούσαν το πρώτο βήμα για την

καταμέτρηση του πλούτου τους, και ακόμη περισσότερο για τη φορολόγησή του.

Υπήρχε μια κουλτούρα λογιστικής και λογοδοσίας, αλλά μόνο μεταξύ μιας μικρής ομάδας διαχειριστών εμπορικών επιχειρήσεων και πολιτικών οικονομολόγων. Το 1716, έναν χρόνο μετά τον θάνατο του Λουδοβίκου XIV, υπό τη χρεοκοπημένη κυβέρνηση του αντιβασιλιά Φιλίππου της Ορλεάνης, οι μεταρρυθμιστές αδελφοί Pâris —αξιωματούχοι των οικονομικών στους οποίους είχε ανατεθεί η διαχείριση του ιδιωτικού φορολογικού συστήματος συλλογής φόρων, δηλαδή των φοροεισπρακτόρων— σκέφτηκαν ένα σχέδιο εκσυγχρονισμού της εισπραξής φόρων και ελέγχων των ανεξάρτητων φοροεισπρακτόρων. Η νομική διακήρυξη της 10^{ης} Ιουνίου του 1716 όριζε ότι όλοι οι φοροεισπράκτορες και οι κρατικοί λογιστές θα δημοσίευαν τα έσοδά τους και θα τηρούσαν ημερήσια βιβλία, τα οποία θα ελέγχονταν από τοπικούς ελεγκτές-λογιστές, οι οποίοι στη συνέχεια θα ενσωμάτωναν όλα τα διοικητικά ημερήσια βιβλία σε ένα διπλογραφικό καθολικό. Στο πλαίσιο αυτού του νόμου, οι αδελφοί Pâris δημοσίευσαν σύντομα λογιστικά εγχειρίδια σε μικρές αφίσες που θα διατίθεντο δημοσίως. Ισχυρίζονταν ότι αυτό που ήταν μέρος του επιχειρηματικού και λογιστικού κόσμου, τώρα θα γινόταν ένα συστηματικό τμήμα της πολιτικής τους διαχείρισης.³

Δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι αυτές οι μεταρρυθμίσεις συνάντησαν μεγάλη αντίσταση. Οι φοροεισπράκτορες άργησαν να υιοθετήσουν τη διπλογραφική λογιστική, λόγω της δυσκολίας της και της απροθυμίας τους να παραιτηθούν από το προνόμιο του κέρδους που είχε η συλλογή των φόρων (ή ίσως επειδή φοβό-

ντουσαν τον ανταγωνισμό και την πιθανή κυριαρχία των αδερφών Pâris, που από μόνοι τους ήταν περίφημοι κρατικοί χρηματοοικονομικοί σύμβουλοι). Αυτή η αλλαγή συνέπεσε με την ίδρυση της Banque Générale από τον John Law το 1716 και την αρχή του σχήματος της Εταιρείας του Μισισιπή. Η διαφανής λογιστική δεν αποτελούσε προτεραιότητα του πανέξυπνου αλλά εντελώς καταστροφικού Σκωτσέζου χρηματοοικονομικού συμβούλου. Οι αδελφοί Pâris, που είχαν εχθρούς από την τάξη των χρηματοδοτών και την παλαιά αριστοκρατία (οι οποίοι φοβόντουσαν τους φόρους και οποιεσδήποτε επιθέσεις στα πρόνόμιά τους), καθώς και από τον κύκλο επιρροής του Law, εξορίστηκαν το 1720. Όπως ήταν φυσικό με τα σκαμπανεβάσματα της αυλικής εύνοιας, ο επικεφαλής υπουργός Καρδινάλιος Dubois τους κάλεσε πίσω το 1721, μετά τη φούσκα της Εταιρείας του Μισισιπή του Law, καθώς η γαλλική κυβέρνηση αγωνιζόταν ανεπιτυχώς να διαχειριστεί τη χρηματοπιστωτική κατάρρευση.⁴

Παρόλο που δεν βρήκαν κάποια λύση, όπως ήταν η διάσωση του Walpole, οι αδελφοί Pâris συνέχισαν τις λογιστικές τους μεταρρυθμίσεις για τα επόμενα τέσσερα χρόνια. Δεν ήθελαν να χρησιμοποιήσουν τη λογιστική μόνο για να μεταρρυθμίσουν το κράτος, αλλά τη θεωρούσαν και ένα νέο είδος πολιτικής ικανότητας. Σε μια κρυφή πραγματεία, που πιθανόν είχε γραφτεί για την κυβέρνηση, ο Claude Pâris Le Montagne ανέφερε ότι ο μόνος δρόμος για μια «οργανωμένη κυβέρνηση» ήταν η οικονομική λογοδοσία μέσω της τήρησης λογιστικών βιβλίων σε διπλογραφική μορφή. Υποστήριζε ότι δεν ήταν προς όφελος του απολυταρχικού βασιλιά να αποκρύπτει «τα κρυφά οικονομικά» των ιδιωτικών φοροεισπρακτό-

ρων. Προειδοποιούσε ότι η μυστικότητα προκαλούσε διαφθορά και ότι το μόνο αντίδοτο ήταν μέσω του «στέρεου και γεωμετρικού σχεδίου» των «πιστών πινάκων» της διπλογραφικής μορφής, οι οποίοι θα παρείχαν έναν «γενικό έλεγχο» όλων των κρατικών οικονομικών. Η δημόσια διπλογραφική λογιστική, κατέληγε, ήταν η βάση για «το δημόσιο καλό».⁵

Οι αδελφοί Pâris, παρά τις μεταρρυθμίσεις τους, δεν είχαν μακρά επίδραση στην κρατική πολιτική. Φοβισμένοι από την κατάρρευση της φούσκας του Law, λίγοι ήταν αυτοί στο δημόσιο ή στην κυβέρνηση που είχαν την οικονομική γνώση να καταλάβουν πλήρως τις βασικές ιδέες της λογιστικής και της λογοδοσίας. Η Γαλλία δεν ήταν η Βρετανία των εμπόρων και ο αντιβασιλιάς δεν ήταν Ολλανδός. Οι αδελφοί Pâris αργότερα παραπονέθηκαν ότι ο αντιβασιλιάς «δεν είδε ποτέ τα βιβλία (τα καθολικά των γενικών οικονομικών), παρά μόνο το εξώφυλλό τους». Η αντιπαράθεση που οι αδελφοί Pâris ήλπιζαν ότι θα ξεκινήσει σχετικά με το δημόσιο λογιστικό δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.⁶

Οι φυσιοκράτες, καινοτόμοι οικονομολόγοι, που πίστευαν ότι ο πλούτος προήλθε από την αγροτική παραγωγή και τις ελεύθερες αγορές, κυριάρχησαν στην οικονομική αντιπαράθεση στη Γαλλία. Οι φυσιοκράτες είχαν μεγάλες ιδέες και χρησιμοποιούσαν αριθμούς στις θεωρίες τους, αλλά δεν έκαναν το είδος της οικονομικής ανάλυσης των λογαριασμών και των προϋπολογισμών που έκανε ο Hutcheson ή οι αδελφοί Pâris. Η πιο διάσημη ιδέα που προέκυψε από τα έργα των Γάλλων οικονομικών φιλοσόφων Francois Quesnay, Vincent de Gournay και Anne-Robert-Jacques Turgot είναι μια θεωρία του

εμπορίου, η αποκαλούμενη «laissez faire», η οποία βασίζεται στον φυσικό νόμο της ελευθερίας. Πριν και από τον Adam Smith, αυτοί ήταν που ήλπιζαν ότι, καταργώντας τις κυβερνητικές επιχορηγήσεις, τους ελέγχους των τιμών και τα μονοπώλια των συντεχνιών, «ένα αόρατο χέρι» θα έδινε ώθηση στην αγροτική παραγωγή και στον εθνικό πλούτο. Η μεγάλης έκτασης κρατική οικονομική διαχείριση δεν ήταν απαραίτητη σε μια αγορά που ρυθμιζόταν από την ισορροπία της ίδιας της φύσης. Παρόλο που ο Quesnay χρησιμοποίησε τα μαθηματικά για να μελετήσει την οικονομική θεωρία και ο de Gournay και ο Turgot ήταν λογιστές, το δημοσιευμένο έργο τους σπάνια περιείχε ανάλυση σύνθετων αριθμών, λογαριασμών ή προϋπολογισμών. Όσο οι Άγγλοι συζητούσαν για τα κρατικά φορολογικά έσοδα, τα επιτόκια δανεισμού και τα αποθέματα κεφαλαίου (sinking fund), οι Γάλλοι ζούσαν στο σκοτάδι όσον αφορά τις οικονομικές πληροφορίες, που τους είχε επιβληθεί από τη μυστικιστική, απολυταρχική μοναρχία.⁷

Οι φυσιοκράτες και οι πρωτοπόροι των ελεύθερων αγορών πίστευαν ότι το δημόσιο χρέος υπονόμει την οικονομία και την κοινωνία. Επαναλάμβαναν την άποψη του Σκωτσέζου φιλοσόφου Ντέιβιντ Χιουμ, ο οποίος το 1751 είχε χαρακτηρίσει το δημόσιο χρέος ως «επικίνδυνο», «απερίσκεπτο» και σε τελική ανάλυση ολέθριο για τα κράτη-έθνη. Ο Χιουμ όρισε την επιλογή μεταξύ του πλεονάσματος και του ελλείμματος του προϋπολογισμού με προφητικούς όρους: «Η το έθνος πρέπει να καταστρέψει το δημόσιο χρέος ή το δημόσιο χρέος θα καταστρέψει το έθνος». Με μια πρώτη ματιά, ο Χιουμ θα εμφανιζόταν προφητικός· ήδη το 1776, η γαλλική μοναρχία

χία, φορτωμένη με ανυπέρβλητο χρέος και ένα μεγάλο έλλειμμα δαπανών, βρισκόταν από καιρό στο χείλος της χρεοκοπίας. Και πράγματι, όταν ήρθε ο κατακλυσμός της επανάστασης το 1789, έδιωξε την παλιά τάξη πραγμάτων. Όμως, το κράτος παρέμεινε, το ίδιο και το δημόσιο χρέος.⁸ Το ερώτημα ήταν πώς μπορούσε το κράτος να το διαχειριστεί.

Οι Γάλλοι ήθελαν όλο και περισσότερο να μαθαίνουν τις οικονομικές λεπτομέρειες του κράτους τους και των υποτιθέμενων τεράστιων χρεών του. Στη διάρκεια της αναταραχής που προκάλεσε η Αμερικανική Επανάσταση (1775–1782), και καθώς τα τεράστια χρέη της Γαλλίας μεγάλωναν, ο Λουδοβίκος XVI δυσκολευόταν όλο και πιο πολύ να δανειστεί. Παρόλο που οι προηγούμενοι μεταρρυθμιστές είχαν βελτιώσει τη συλλογή φόρων, οι βασικές καταχρήσεις ενός συστήματος που διοικούνταν από ιδιώτες φοροεισπράκτορες παρέμεναν και λόγω των αυξανόμενων χρεών του έθνους είχαν όλο και μεγαλύτερη σημασία. Χωρίς το κράτος να διαθέτει ένα κεντρικό λογιστικό σύστημα, κανείς δεν ήξερε πραγματικά το επίπεδο των εσόδων ή του ανεξόφλητου χρέους. Οι ιδιώτες φοροεισπράκτορες του βασιλιά τηρούσαν ανεπαρκή αρχεία καταγραφών, παραδίδοντας πρωτόγονους και συχνά πλαστογραφημένους λογαριασμούς, χρόνια μετά το οικονομικό έτος που τους αφορούσε. Με τους λίγους ελέγχους που διεξάγονταν κάθε 3 χρόνια, υπήρχε άπλετος χρόνος για παραποίηση των λογαριασμών. Κάποιοι κρατικοί φοροεισπράκτορες έστειλαν τα λογιστικά βιβλία τους στο βασιλικό θησαυροφυλάκιο με καθυστέρηση 19 ετών. Την ίδια στιγμή, αυτοί οι φοροεισπράκτορες που δεν λογοδοτούσαν, ενώ παρακρατούσαν τα φο-

ρολογικά τους έσοδα από το θησαυροφυλάκιο, δάνειζαν χρήματα στον βασιλιά με υψηλά επιτόκια. Η διαφθορά είχε στην πραγματικότητα θεσμοθετηθεί.⁹

Το 1777, ο βασιλιάς, που δεν μπορούσε πλέον να διασφαλίσει δάνεια ή να αυξήσει τα έσοδα, διόρισε τον διάσημο προτεστάντη Ελβετό τραπεζίτη Ζακ Νεκέρ (1732–1804) Γενικό διευθυντή των οικονομικών της Γαλλίας. Ο Νεκέρ, ως κοινός θνητός, είχε κάνει την περιουσία του ως τραπεζίτης και έμπορος στη γενέτειρά του τη Γενεύη και στο Παρίσι, κερδοσκοπώντας στην αγορά σιτηρών και διοικώντας τη Γαλλική Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών. Η γυναίκα του διατηρούσε ένα φημισμένο σαλόνι στο οποίο σύχναζαν οι κορυφαίοι ηγέτες του κόσμου των τεχνών, των γραμμάτων και των επιστημών στο Παρίσι, συμπεριλαμβανομένων των Ντιντερό, ντ' Αλαμπέρ, Γκριμ, Mably και της Mme du Deffand, καθώς και του προηγούμενου εραστή της κυρίας Νεκέρ, του Έντουαρντ Γκίμπον, που εκείνη την περίοδο έγραφε την καίρια και πολύ επίκαιρη *Ιστορία της παρακμής και της πτώσης της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας* (1776–1778).

Όποια και να ήταν τα ελαττώματά του —και η απόκτηση πλούτου στη γαλλική αγορά με το εμπόριο σιταριού και τις δημόσιες επιχειρήσεις απαιτούσε κάποια ηθική ευελιξία— ο Νεκέρ είχε αποδείξει ότι ήταν ικανός διαχειριστής, άνθρωπος της υψηλής κουλτούρας και φιλόδοξος. Η ευφυΐα του, το οικονομικό του δαιμόνιο και η πρόσβασή του στον κόσμο των ιδεών και στην κοινή γνώμη μέσα από τις δεξιώσεις της συζύγου του τον ανέδειξαν σε σημαντικό πρόσωπο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής του Παρισιού. Το πιο σημαντικό ήταν ότι η επαφή του με τη Γενεύη τού έδωσε σημαντική πρό-

σβαση σε δάνεια για λογαριασμό του Γάλλου βασιλιά, του οποίου τα χρέη μετά τον Επταετή Πόλεμο και την Αμερικανική Επανάσταση είχαν εκτοξευθεί σε πάνω από 3 δισεκατομμύρια λίρες. Η εξυπηρέτηση αυτού του χρέους κόστιζε πάνω από 300 εκατομμύρια λίρες ετησίως, με μέσο επιτόκιο από 5,5% έως 6%, ποσό που αποτελούσε πάνω από το 50% όλων των κρατικών δαπανών και πάνω από το μισό των κρατικών εσόδων. Αντίθετα, η Αγγλία, που αποτελούσε το ένα τρίτο του μεγέθους της Γαλλίας, εξυπηρετούσε επιτυχώς ένα συγκρίσιμο χρέος, εν μέρει με δάνεια από την ανεξάρτητη εθνική της τράπεζα που είχαν επιτόκιο 3%.¹⁰

Ο Νεκέρ προσπάθησε να σταματήσει τους φοροεισπράκτορες να δανείζουν χρήματα στον βασιλιά πριν παραδώσουν τα έσοδά τους και να τους αναγκάσει να τηρούν ακριβή καθημερινά βιβλία, που θα μπορούσαν να ελεγχθούν οποιαδήποτε στιγμή. Πρότεινε από τους 48 φοροεισπράκτορες να μείνει το ένα τέταρτο, δηλαδή 12 αξιωματούχοι, που ελεγχόταν αυστηρά. Στη λογιστική νομοθεσία της 18^{ης} Οκτωβρίου του 1778 ο Νεκέρ προσπάθησε να συγκεντρώσει το κρατικό οικονομικό σύστημα σε έναν μόνο λογαριασμό, με βάση τα διπλογραφικά βιβλία που θα ήλεγχε εξονυχιστικά.

Όπως και οι μεταρρυθμιστές πριν από αυτόν, απείλησε ολόκληρη την ανεξάρτητη οικονομική τάξη του πολιτικού συστήματος της προεπαναστατικής Γαλλίας. Και, φυσικά, οποιαδήποτε στιγμή απειλούνταν τα πρόνομια των ευγενών, αυτοί ήταν έτοιμοι για μάχη. Έχοντας αντισταθεί στις μεταρρυθμίσεις για πάνω από έναν αιώνα, δεν επρόκειτο να σταματήσουν τώρα.¹¹

Μετά από λίγο διάστημα, ο λαϊκός Τύπος επιτέθηκε

στον Νεκέρ με ένα ξέσπασμα δημοσιότητας και προπαγάνδας, το οποίο ο μελλοντικός υπουργός Οικονομικών Calonne, θα αποκαλούσε κακόβουλα «νεκ(ε)ρομανία», μια «ασθένεια της κοινής γνώμης». Ο Νεκέρ, ως ξένος, προτεστάντης υπουργός Οικονομικών και «μάγος» των ελβετικών δανείων, δεν εξεπλάγη όταν είδε το όνομά του να διασύρεται στη λάσπη του λαϊκού Τύπου. Για την κυφέλη του κουτσομπολιού και της δυσφήμισης του Παρισιού, ο Νεκέρ ήταν ο ιδανικός στόχος.¹²

Η ακόμα πιο διάσημη κόρη του, η συγγραφέας Ζερμαίν ντε Σταέλ, παραδέχτηκε αργότερα ότι ο πατέρας της προόδευσε χάρη στη δημοσιότητα και πίστευε, τουλάχιστον στην αρχή, ότι ο λαός ήταν μια λογική πολιτική δύναμη. Όμως, καθώς συνεχίζονταν οι μεταρρυθμίσεις του Νεκέρ, οι επιθέσεις εναντίον του έγιναν πιο στοχευμένες και δυννητικά απειλητικές. Το 1780, ένα ιδιαίτερα δυσφημιστικό φυλλάδιο συγκέντρωσε τη δημόσια προσοχή. Ο δικηγόρος Jacques-Mathieu Augéard από το Παρίσι δημοσίευσε ανώνυμα την *Επιστολή από τον Τυργκό στον Κύριο Νεκέρ*, η οποία περιείχε τόσες πολλές οικονομικές πληροφορίες που έδινε την εντύπωση ότι είχε γραφτεί από κυβερνητικό αξιωματούχο. Ο Augéard επιτέθηκε στον Νεκέρ λέγοντας ότι ήταν ένας Ελβετός τραπεζίτης που ήταν αποφασισμένος να απομυζήσει χρήματα από το κράτος, για να φτιάξει δική του περιουσία (το τεράστιο ποσό, όπως ισχυριζόταν, των 1,75 εκατομμυρίων λιρών). Άσκησε κριτική στις λογιστικές δεξιότητες του «πολίτη της Γενεύης», ισχυριζόμενος ότι ο Νεκέρ «ήξερε καλύτερα τα βασικά για τις επιχειρήσεις (λογιστική και τήρηση καθολικών)», και υποστήριξε ότι οι χυδαίοι, κοινοί του τρόποι δεν κατέληγαν σε τίποτα

παραπάνω από «λίγους υπολογισμούς για τις τράπεζες και τα χρήματα». Το πλέον σοβαρό ήταν ότι ο Augéard κατηγορούσε τον Νεκέρ ότι ήταν ένας άλλος John Law, ο οποίος τύπωνε κερδοσκοπικά χαρτονομίσματα που θα οδηγούσαν σε χρηματοπιστωτική κρίση, όπως η φούσκα του Μισισιπή. Προειδοποιούσε ότι «το παράδειγμα του 1720 ήταν ακόμα ορατό».¹³

Ο Augéard, παρόλο που κορόιδευε τη λογιστική, χρησιμοποιούσε αριθμούς ως πρωταρχικό του όπλο στη μάχη για τη δημοσιότητα, ισχυριζόμενος, για παράδειγμα, ότι η μεταρρύθμιση του Νεκέρ για το φορολογικό σύστημα είχε κοστίσει στους φοροεισπράκτορες 98 εκατομμύρια λίρες. Επιπλέον, κατηγορήσε τον Νεκέρ ότι ψευδώς ισχυρίστηκε ότι θα εισέπραττε 250 εκατομμύρια λίρες από τη συλλογή απλήρωτων χρεών μόνο από τις εταιρείες των κρατικών χρηματοδοτών: «Τι ισχυρισμός, Κύριε! Καταδεχτείτε να το υπολογίσετε ξανά μαζί μου, γιατί γνωρίζω το ζήτημα πολύ καλά». Μετά την κατηγορία ακολούθησαν αριθμητικές αποδείξεις και αντικρούσεις. Η Madame du Deffand, που ασκούσε μεγάλη επιρροή, ισχυρίστηκε ότι 6.000 αντίτυπα της μπροσούρας του Augéard κυκλοφόρησαν γρήγορα στο Παρίσι και στις Βερσαλλίες. Στα *Κρυφά απομνημονεύματά* του ο Augéard αργότερα καυχήθηκε ότι η μπροσούρα του ήταν «διαβολικά επιτυχημένη».¹⁴

Η πολιτική δημοσιότητα ήταν από το 1780 μια καλά ανεπτυγμένη, επιθετική τέχνη. Αλλά ο Νεκέρ είχε μέχρι τότε καταφέρει να μην αναμιχθεί. Με αυτές τις επιθέσεις, όμως, που ήταν συνεχείς, δημοφιλείς, ερχόντουσαν από όλα τα μέτωπα και χρησιμοποιούσαν οικονομικούς υπολογισμούς που φαίνονταν αρκετά αξιόπιστοι για να

πείσουν το κοινό, ο Νεκέρ δεν έβλεπε άλλη επιλογή από το να απαντήσει. Ήταν απρεπές και επικίνδυνο για έναν υπουργό να πέσει στον κόσμο της λασπολογίας που αντιπροσώπευαν οι μπροσούρες. Ο Νεκέρ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη θέση του στη κυβέρνηση για να απαγορεύσει τα προσβλητικά φυλλάδια, αλλά αυτό θα είχε πολύ μικρό αποτέλεσμα. Δεν υπήρχε πραγματικά αποτελεσματικός μηχανισμός λογοκρισίας μέσα στη κυβέρνηση. Έτσι, έπρεπε να στρέψει την παλίρροια των φυλλαδίων, που απειλούσαν τη θέση και τη φήμη του, αναλαμβάνοντας τον έλεγχο της συζήτησης όχι μόνο στην αυλή αλλά και στους δρόμους.

Το 1781, ο Νεκέρ δημοσίευσε το *Δημόσιο λογιστικό του βασιλιά* (Compte Rendu au Roi), που ήταν μια εξήγηση των ετήσιων οικονομικών του βασιλιά. Ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία της γαλλικής μοναρχίας, όπως δήλωσε περήφανα ο Νεκέρ, που ένας υπουργός Οικονομικών καθιστούσε τον εαυτό του υπόλογο για τη διαχείρισή του και αποκάλυπτε τους υπολογισμούς του στον λαό, ισχυριζόμενος ότι το πλεόνασμα του προϋπολογισμού ανερχόταν στις 10,2 εκατομμύρια λίρες.¹⁵

Σύμφωνα με μια εφημερίδα, η κυβέρνηση δεν είχε δημοσιεύσει ποτέ μέχρι τότε επίσημο προϋπολογισμό, αφήνοντας την πραγματική κατάσταση των βασιλικών οικονομικών στις «ψευδείς εικασίες» ενός ανενημέρωτου κοινού. Τα κρυφά οικονομικά του κράτους είχαν εξάψει την περιέργεια των Γάλλων, οι οποίοι προσπαθούσαν να καταλάβουν τον τρόπο λειτουργίας του γαλλικού κράτους, που τους φορολογούσε, έκανε δαπανηρούς πολέμους και χρηματοδοτούσε την αίγλη της αυλής στις Βερσαλλίες. Ο Νεκέρ πάτησε σε αυτήν την έλλειψη πληρο-

φοριών. Το *Δημόσιο λογιστικό* του ήταν η αποφασιστική στιγμή που οι δημόσια προσβάσιμοι λογαριασμοί έγιναν ένα σημαντικό μέσο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας μιας κυβέρνησης.¹⁶

Η απάντηση που επέλεξε ο Ελβετός Διευθυντής Οικονομικών ήταν ακριβώς το είδος του συνδυασμού της φωτισμένης κίνησης και του ριψοκίνδυνου λεονταρισμού που φοβόντουσαν οι συντηρητικοί στη μοναρχία. Το *Δημόσιο λογιστικό* του Νεκέρ αφήγησε τις απειλές των εχθρών του και ήταν ένα έξυπνο χτύπημα εναντίον των μέσων ενημέρωσης, που στόχευε στις εξουσίες που απειλούνταν από τις μεταρρυθμίσεις, καθώς και στο ευρωπαϊκό κοινό που περιλάμβανε τους Ελβετούς πιστωτές του βασιλιά, τους οποίους ήθελε να πείσει ότι τα οικονομικά του κράτους ήταν υγιή. Αν χρησιμοποιούσαν αριθμούς εναντίον του, είχε στην κατοχή του ένα όπλο που έλλειπε από εκείνους, την ικανότητα να αποκαλύψει τους πραγματικούς λογαριασμούς της κυβέρνησης εκ των έσω. Ο Νεκέρ ήλπιζε ότι αυτή η «δημοσιότητα» θα εξουδετέρωνε τους επικριτές του, ρίχνοντας φως σε «αυτά τα σκοτεινά γραπτά», δηλαδή στο «μυστήριο των οικονομικών του κράτους». Περηφανευόταν ότι «ήταν η πρώτη φορά που ένα σπουδαίο κράτος» αποκάλυπτε την αλήθεια των οικονομικών του. Ο Νεκέρ δεν λογοδοτούσε στον λαό, εξάλλου δεν υπήρχε πραγματικός μηχανισμός για αυτό στην απόλυτη μοναρχία. Επέμενε ότι μόνο αυτή η δημοσιότητα θα μπορούσε να φέρει τάξη και εμπιστοσύνη. Έτσι, με μια δόση καλβινιστικής αποκάλυψης, στοιχημάτισε ότι αποκαλύπτοντας το «μυστήριο» των κρατικών λογαριασμών θα εξασφάλιζε στη Γαλλία υψηλό βαθμό αξιοπιστίας από τους ξένους δανειστές.¹⁷

Εκτός από το να ελπίζει στη μεταστροφή της κοινής γνώμης, ο Νεκέρ προσέφερε μια νέα οπτική της πολιτικής. Ισχυριζόμενος ότι το Κοινοβούλιο της Αγγλίας τύπωνε την κατάσταση των οικονομικών του κάθε χρόνο και ότι ο ίδιος ακολουθούσε αυτό το παράδειγμα —προφανώς δεν γνώριζε καθόλου την πολιτική νοοτροπία της Αγγλίας ή τις διαφωνίες που εκτυλίσσονταν ακόμα και όταν έγραφε— δήλωσε ότι τα ισοσκελισμένα βιβλία ήταν η βάση της «ηθικής», «επιτυχημένης», «ευτυχισμένης» και «ισχυρής» διακυβέρνησης. Περιέγραψε με λεπτομέρεια τη διαχείρισή του, τα κρατικά έσοδα και τις δαπάνες και στο τέλος της περιγραφής του παρέδωσε τους λογαριασμούς του στην κοινή γνώμη, για να δει την ορθότητα των ισχυρισμών του. Οι αριθμοί των λογαριασμών του αντιπροσώπευαν τη χρηστότητα της διαχείρισής του. Εν ολίγοις, τα καλά ανοιχτά βιβλία ισοδυναμούσαν με καλή ανοιχτή διακυβέρνηση. Η δημόσια ευημερία και η δημόσια λογοδοσία ήταν σημαντικά στοιχεία στην άμυνα του κράτους και στη δύναμη του ηγεμόνα της. Αυτό ήταν πραγματικά επαναστατικό, γιατί ο Νεκέρ υπονοούσε ότι δεν ήταν η προσωπική βούληση του βασιλιά που συνιστούσε πολιτική δύναμη, αλλά αντίθετα η διαχείριση των κρατικών λογαριασμών, για τους οποίους ο ίδιος έπαιρνε τα εύσημα.¹⁸

Το Δημόσιο λογιστικό αποκάλυψε τα οικονομικά κάθε μεγάλου ιδρύματος και υπουργείου του κράτους, καθώς και τα έσοδα και τις δαπάνες. Τα συνολικά έσοδα ανέρχονταν στις 264.154.000 λίρες. Από το σύνολο των «συννηθισμένων» δαπανών ύψους 253.954.000 λιρών, ο βασιλιάς ξόδευε 65,2 εκατομμύρια λίρες για τον στρατό, 25,7 εκατομμύρια για την αυλή και το παλάτι του και 8

εκατομμύρια για το παλάτι του κόμη του Αρτουά. Σε σύγκριση με τα 5 εκατομμύρια λίρες για τους δρόμους και τις γέφυρες, τα 1,5 εκατομμύριο λίρες για την αστυνομία του Παρισιού, τον φωτισμό και τον καθαρισμό της πόλης, τις 900.000 λίρες για τους άστεγους και τις 89.000 λίρες για τη διάσημη βασιλική βιβλιοθήκη, οι βασιλικές προτεραιότητες ήταν οδυνηρά εμφανείς.

Αυτές οι αποκαλύψεις σόκαραν τους πολίτες, όχι μόνο λόγω της μεγάλης ανισότητας των δαπανών, που ήταν ολοφάνερη, αλλά και λόγω του τρόπου που απομυθοποιούσαν την ιερή επικράτεια του βασιλικού οίκου και το προσεκτικό θέατρο εξουσίας που παιζόταν στις Βερσαλλίες. Ο βασιλικός οίκος δεν αντιπροσώπευε μια βασιλική, νομική, προσωπική ή ακόμα μυστικιστική οντότητα, αλλά αντίθετα ένα σύνολο σοκαριστικών αριθμών. Με μια ιδιαίτερα παράτολμη προσβολή προς τον βασιλιά σε μια εποχή πείνας, ο Νεκέρ άδραξε την ευκαιρία για να ασκήσει κριτική στις βασιλικές δαπάνες για τα δείπνα, ισχυριζόμενος ότι με καλύτερη διαχείριση θα μπορούσαν να περιοριστούν στο μισό.¹⁹

Το κομμάτι του Δημόσιου λογιστικού για το οποίο υπήρχε αντίδραση ήταν το παράρτημα με τους λογαριασμούς. Ο Νεκέρ παρείχε πλήρεις κρατικούς λογαριασμούς μαζί με μια τελική καταμέτρηση σε έναν μεγάλο πίνακα στην τελευταία σελίδα. Ο Νεκέρ ισχυριζόταν ότι όλοι αυτοί οι υπολογισμοί μπορούσαν να υποστηριχθούν από «επαληθεύσιμα έγγραφα», κρατικούς λογαριασμούς υπογεγραμμένους από αυτούς που τους δημιούργησαν και τους οποίους είχε σε ένα κουτί που θα παρείχε ως απόδειξη. Στο τέλος των υπολογισμών, δήλωνε: «Τα έσοδα υπερβαίνουν τις δαπάνες κατά... 10.200.000

λίρες». Όλοι οι αριθμοί ήταν εκεί και έδειχναν πλεόνασμα. Όπως θα αποκαλυπτόταν αργότερα και θα παραδεχόταν ακόμα και ο ίδιος ο Νεκέρ, παρέλειψε σχεδόν άλλα 50 εκατομμύρια λίρες σε έλλειμμα που οφειλόταν σε στρατιωτικές δαπάνες και σε δαπάνες που σχετιζόνταν με το χρέος, τις οποίες θεώρησε έκτακτες, αρχίζοντας έτσι μια αξιοσέβαστη παράδοση απόκρυψης στοιχείων ή μη καταγραφής των στρατιωτικών δαπανών στα λογιστικά βιβλία, κρατώντας τις μακριά από το εθνικό ενδιαφέρον.²⁰

Διαρκώς στο περιθώριο των γεγονότων (εκτός από τη δική του πτώση), ο άτυχος Λουδοβίκος XVI προφανώς δεν είχε συνειδητοποιήσει τι έκανε ο υπουργός του με τη δημοσιοποίηση των λογαριασμών. Από την πλευρά του ο Νεκέρ, σίγουρος ότι θα βελτίωνε την πολιτική του θέση, δεν φανταζόταν ότι οι αριθμοί του θα αμφισβητούνταν. Το *Δημόσιο λογιστικό* δημοσιεύτηκε από τον Panckoucke, εκδότη της *Εγκυκλοπαίδειας*, ο οποίος κατάλαβε ότι θα γινόταν μεγάλη επιτυχία, όπως και έγινε. Αν τα 6.000 αντίτυπα του Augéard θεωρήθηκαν επιτυχία, είναι δύσκολο να χαρακτηρίσει κανείς το φαινόμενο του *Δημόσιου λογιστικού*. Μέσα σε έναν μήνα, τα 60.000 αντίτυπα που είχε τυπώσει ο Panckoucke εξαντλήθηκαν. Μόνο το 1781, πωλήθηκαν πάνω από 100.000 αντίτυπα, αλλάζοντας την αντίληψη για το τι θεωρούνταν πρώτο βιβλίο σε πωλήσεις. Χιλιάδες επιπλέον αντίτυπα τυπώθηκαν σε ξένες εκδόσεις και μεταφράσεις. Το *Δημόσιο λογιστικό* έγινε ένα από τα πιο επιτυχημένα έργα όλων των εποχών και φαινόμενο για τα μέσα ενημέρωσης. Ανατρεπτικό υλικό κυκλοφορούσε κρυφά από καιρό. Αυτό που κατάφερε ο Νεκέρ ήταν να επαναπροσδιορίσει

την ουσία της αντιπαράθεσης. Δεν ήταν τυχαίο που συνέδεσε το Δημόσιο λογιστικό με μια βασιλική δήλωση λογοδοσίας στις 3 Μαρτίου του 1781, ζητώντας από όλους τους φοροεισπράκτορες να παρουσιάζουν τα λογιστικά τους βιβλία καθώς και τον μελλοντικό προϋπολογισμό. «Η νομοθεσία για τη λογιστική» που πρότεινε ο Νεκέρ έδινε στον βασιλιά τη δυνατότητα να βάλει τάξη τόσο στις συνήθειες όσο και στις έκτακτες δαπάνες. Στο παρελθόν, οι αντιπαραθέσεις σχετικά με την καλή διακυβέρνηση γίνονταν με λέξεις, ακόμα και με εικόνες και τραγούδια. Με το Δημόσιο λογιστικό, οι αντιπαραθέσεις από εδώ και στο εξής θα γίνονταν όχι μόνο με αυξανόμενη οργή αλλά και με τους ψυχρούς αριθμούς της λογιστικής.²¹

Το Δημόσιο λογιστικό του Νεκέρ είχε την απήχηση μιας κρυφής αλήθειας. Όπως είχε ξεκαθαρίσει ο ίδιος ο Νεκέρ όταν ξεκίνησε την κριτική για τα κρατικά οικονομικά ιδρύματα, παρόλο που ένας πραγματικά ακριβής λογαριασμός των κρατικών οικονομικών ήταν σχεδόν αδύνατος, οι λογαριασμοί του ήταν πιο ακριβείς από αυτούς των επικριτών του. Πολλοί από τους επικριτές του Νεκέρ αποδέχτηκαν τους υπολογισμούς του, αλλά του επιτέθηκαν για την πράξη του να αποκαλύψει τις δαπάνες και κυρίως τις βασιλικές. Η μέθοδος της αποκάλυψης των βασιλικών λογαριασμών θεωρήθηκε ότι υπονόμει το ίδιο το δόγμα της απόλυτης μοναρχίας, τη μυστικότητα. Ο υπουργός εξωτερικών ντε Βερζέν επιτέθηκε στην ιδέα της αποκάλυψης των κυβερνητικών μυστικών, θεωρώντας το Δημόσιο λογιστικό άμεση απειλή στην προσωπική εξουσία του βασιλιά. Ο ίδιος, όπως και πολλοί πολίτες, υπέθεταν ότι ο Νεκέρ ήταν όχι μόνο ειλι-

κρινής αλλά και ακριβής. Σε ένα γράμμα προς τον Λουδοβίκο XVI, ο ντε Βερζέν χαρακτήρισε το Δημόσιο λογιστικό «προσβολή στον εθνικό χαρακτήρα, που είναι συναισθηματικός, έμπιστος και αφοσιωμένος στον βασιλιά. Μεγαλειότητα, θα χαθούν όλα στη Γαλλία, αν η Υψηλότητά Σας επιτρέψει στους υπουργούς της να αναφέρονται στην αγγλική διακυβέρνηση για την οποία οι προκάτοχοί σας είχαν δείξει μια δίκαιη αποστροφή».²²

Η Μαρκησία του Créquy, μια ιδιαίτερα αντιδραστική αριστοκράτισσα, έκανε πικρόχολα σχόλια για το Δημόσιο λογιστικό, τα οποία αποκαλύπτουν πόσο απειλητική ήταν η ιδέα της λογοδοσίας στους αυλικούς. Η Créquy κατάλαβε ότι το Δημόσιο λογιστικό ήταν εν μέρει μια πράξη θεατρινισμού για τον λαό, αλλά η ιδέα ότι ένας προτεστάντης τραπεζίτης θα αποκάλυπτε τα βασιλικά μυστικά, έθιγε την ιδέα των προνομίων που βασιζόνταν στην κοινωνική θέση, την καταγωγή, τη θρησκεία και την εθνικότητα. Η λογοδοσία ή η αποκάλυψη των κρατικών μυστικών ήταν μια ανατρεπτική πράξη από μόνη της και έδειχνε τις αρετές ενός φωτισμένου «εγκυκλοπαιδιστή» και προτεστάντη τραπεζίτη «που έμοιαζε με Εβραίο», ο οποίος υποβίβαζε τον εαυτό του στη γελοία και βασική δραστηριότητα της λογιστικής των εμπόρων. Η Créquy εξέφραζε τη λύπη της για το γεγονός ότι τελικά ήταν λάθος του βασιλικού υπουργού Maurepas που άφησε τα κρατικά μυστικά στα χέρια ενός ξένου προτεστάντη, όπως ήταν ο Νεκέρ.²³

Ένας επικριτής του Νεκέρ προειδοποίησε ότι «η ψευδαίσθηση» και η εντύπωση που προκάλεσαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για το Δημόσιο λογιστικό έπρεπε να σταματήσουν, ακριβώς γιατί οι αριθμοί του Νεκέρ ήταν

χίμαιρα. Στην αρχή οι επικριτές του Νεκέρ απλά εναντιώνονταν στους αριθμούς, αλλά στη συνέχεια έπαιξαν με τους κανόνες του. Κατάλαβαν ότι ο μόνος τρόπος να πολεμήσει κανείς αυτούς τους αρνητικούς αριθμούς ήταν με «την απόδειξή τους». Το πρότυπο της σύγχρονης πολιτικής αντιπαράθεσης ήταν το εξής: πόλεμος με όπλα αριθμούς που ήταν δύσκολο να αποδειχθούν. Το γεγονός ότι λίγοι μπορούσαν πραγματικά να επαληθεύσουν τους υπολογισμούς έκανε τους αριθμούς την τέλεια κάλυψη για απάτη.²⁴

Την επόμενη δεκαετία, ο ασυνείδητος αυλικός Υποκόμης Charles Alexandre de Calonne, αποκαλούμενος «Κύριος έλλειμμα» από τους εχθρούς του, θα γινόταν ο αρχηγός των αντιπάλων του Νεκέρ στις αντιπαράθεσεις σχετικά με την κρατική λογιστική και τη λογοδοσία. Ο Calonne, προστατευόμενος του ντε Βερζέν, ήταν βασιλικός δικηγόρος για τα φορολογικά ζητήματα ή επίτροπος οικονομικών και, ως εκ τούτου, γνώριζε επαρκώς τα κρατικά οικονομικά, ώστε να επιτεθεί στον Νεκέρ με αντίθετους αριθμούς. Η δεκαετής διαμάχη μεταξύ αυτών των δυο ανδρών θα έπαιρνε επικές διαστάσεις, διαμορφώνοντας την πρώτη δημόσια πολεμική σχετικά με τα κρατικά λογιστικά μεγέθη.

Εσκεμμένες κριτικές όπως αυτή του Calonne διαπέρασαν την πολιτική πανοπλία του Νεκέρ, και είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς ότι αυτές οι επιθέσεις εναντίον του υπουργού, ανεξάρτητα από το πόσο αυτόνομα αυτός μπορεί να είχε δράσει, δεν έθιξαν τη βασιλική αίσθηση αξιοπρέπειας του Λουδοβίκου XVI. Στο τέλος, ο απομονωμένος βασιλιάς ενέδωσε στους προνομιούχους (τη βασίλισσα, την αυλή, τον αδερφό του, κόμη του Αρ-

τουά, τους διαχειριστές των οικονομικών του βασιλικού οίκου, το Κοινοβούλιο) και απέλυσε τον Νεκέρ στις 19 Μαΐου του 1781. Ο Νεκέρ, εξορισμένος από τη χώρα και με σκοπό να διαμαρτυρηθεί, αφιέρωσε τον χρόνο του για να γράψει ένα αριστούργημα, που έκανε τις καλύτερες πωλήσεις, με τίτλο *Πραγματεία για τη διαχείριση των οικονομικών* (1784), καθιερώνοντας έτσι τη θέση του ως ο κορυφαίος συγγραφέας οικονομικών στον κόσμο. Η κόρη του, Ζερμαίν, παντρεύτηκε τον Σουηδό πρέσβη και έγινε η μαντάμ ντε Σταέλ, η διάσημη Γαλλίδα συγγραφέας της Ρομαντικής περιόδου. Η εγκατάλειψη της σκηνής από τον Νεκέρ δεν άλλαξε το γεγονός ότι είχε απελευθερώσει το πνεύμα της λογοδοσίας στον πολιτικό κόσμο.

Τα επόμενα έξι χρόνια, οι προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις γίνονταν κυρίως με τους τρόπους που είχε προτείνει ο Νεκέρ. Τον Φεβρουάριο του 1787, ο Calonne έγινε Γενικός ελεγκτής των οικονομικών και αντιμετώπισε ακριβώς τα ίδια οικονομικά προβλήματα που είχε αντιμετωπίσει ο Νεκέρ. Σε μια συνάντηση της Συνέλευσης των προυχόντων στις Βερσαλλίες, σε μια ακόμα προσπάθεια να πολεμήσει τη γάγγραινα των κρατικών οικονομικών της Γαλλίας, ο Calonne προσπάθησε να εξηγήσει τους λόγους για το οικονομικό έλλειμμα και να αποσείσει την ευθύνη για αυτό, προτείνοντας έναν απεχθή γενικό φόρο γης που περιλάμβανε και τους ευγενείς. Παρόλο που δεν ήταν υπεύθυνος για το χρέος, πολιτικά του ανήκε. Όπως και όλοι εκείνοι πριν από αυτόν που απέτυχαν να μεταρρυθμίσουν την κρατική λογιστική και να επιβάλουν έναν τόσο απαραίτητο φόρο στους ευγενείς, ο Calonne έπεσε από την εξουσία το 1787 και στη συνέχεια δραπέτευσε στο Λονδίνο.

Ο Calonne, που είχε στιγματιστεί, έπρεπε να σώσει τη φήμη του και την καριέρα του. Η λύση βρισκόταν στην απόδοση ευθύνης για το έλλειμμα στον Νεκέρ, δείχνοντας ότι οι υπολογισμοί του Δημόσιου λογιστικού ήταν εσφαλμένοι. Αντί για πλεόνασμα 10,2 εκατομμυρίων λιρών, υπήρχε έλλειμμα 46.329.000 λιρών, μια διαφορά 56.529.000 λιρών από τον υπολογισμό του Νεκέρ. Ο Calonne χρησιμοποίησε το ίδιο επιχείρημα για τη λογοδοσία που είχε χρησιμοποιήσει και ο Νεκέρ: οι υπολογισμοί ήταν ο μόνος τρόπος για την απόδειξη της επιτυχίας μιας διοίκησης. Ισχυρίστηκε ότι ο Νεκέρ τον ανάγκασε να κάνει αυτήν την «επώδυνη αποκάλυψη», η οποία θα έσπαγε «την ασπίδα της ψευδαίσθησης» με την «αναμφισβήτητη αλήθεια». «Πόσα πολλά λάθη!»²⁵

Δεν ήταν καθόλου αυτονόητο ότι ο λαός μπορούσε να κρίνει ποσά της τάξεως των 10,2 εκατομμυρίων λιρών. Το 1785, η υπόθεση του διαμαντένιου κολιέ, στην οποία η Μαρία Αντουανέτα είχε ψευδώς εμπλακεί και δυσφημιστεί στην περίπλοκη κλοπή και πώληση των κοσμημάτων, είχε εξοικειώσει τους πολίτες με ποσά ύψους 2 εκατομμυρίων λιρών. Οι μισθοί υπολογίζονταν σε σου (γαλλικό νόμισμα χαμηλής αξίας), όχι σε λίρες, και ο μέσος εργάτης κέρδιζε από 15 έως 25 σου την ημέρα (γύρω στη μια λίρα). Οι καλοί τεχνίτες κέρδιζαν περίπου το διπλάσιο ποσό. Το φωμί κυμαινόταν από 7 έως 15 σου, δηλαδή από 50% έως 100% των ημερομισθίων. Λίγοι μπορούσαν να καταλάβουν τα τεράστια ποσά που συζητούνταν, πόσο μάλλον τους υπολογισμούς που τα συνόδευαν. Εντούτοις, οι αριθμοί χρησιμοποιούνταν στην καθημερινή γλώσσα των εγγράμματων, και σύντομα οι 10,2 εκατομμύρια λίρες του Νεκέρ έγιναν ένας συνηθισμένος

αριθμός που γινόταν αντικείμενο συζήτησης. Αυτό που ήταν ξεκάθαρο στον λαό, εγγράμματους και μη, ήταν ότι τα ποσά που συζητούνταν ήταν απίστευτα, σκανδαλώδη και δυσφημούσαν τον βασιλιά.²⁶

Από το 1781 και μετά, εφημερίδες όπως η *Gazette de Leyde*, η *Mercure de France* και η *Courrier d' Avignon* κάλυπταν λεπτομερώς την αντιπαράθεση σχετικά με το Δημόσιο λογιστικό του Νεκέρ και τους επακόλουθους δημόσιους λογαριασμούς των εχθρών του. Συχνά ανέλυαν τους αριθμούς και σε κάποιες περιπτώσεις ασκούσαν κριτική στους υπολογισμούς. Το 1788, η *Courrier d' Avignon* εξέτασε διάφορους δημόσιους λογαριασμούς και αναπαρήγαγε αποσπάσματα των βασιλικών λογαριασμών και υπολογισμών. Παρόλο που οι δημοσιογράφοι δεν ανέλυαν τους λογαριασμούς με επαγγελματικό ή τεχνικό τρόπο, τους συνέκριναν και τόνιζαν τις διαφορές μεταξύ των συνολικών καταμετρήσεων του Τυργκό, του Νεκέρ και του Calonne. Το 1788, οι εφημερίδες δημοσίευαν δημόσιους λογαριασμούς και αριθμούς, εξισώνοντας όλο και περισσότερο τους αξιόπιστους υπολογισμούς με την πολιτική νομιμότητα. Είναι σαφές ότι το κοινό γοητευόταν όχι μόνο από την ανταρσία και τη δυσφήμιση αλλά και από τη δύναμη των αριθμών της λογιστικής.²⁷

Το 1788, ο Νεκέρ επέστρεψε θριαμβευτικά στη θέση του ως Γενικός διευθυντής των οικονομικών. Οι αλλαγές τώρα τον παρομοίαζαν με την ίδια την ελευθερία. Για προφανείς λόγους ο Λουδοβίκος XVI δεν ήθελε πίσω τον παλιό υπουργό του, αλλά ο Νεκέρ επέστρεψε στην εξουσία κυριολεκτικά σε ένα κύμα δημόσιας αποδοχής, ενώ ο Λουδοβίκος γινόταν όλο και πιο αδύναμος. Τα πλήθη κατέκλυζαν τους δρόμους για να γιορτάσουν τον

θρίαμβο του Νεκέρ. Όμως, τα παλαιά προβλήματα παρέμεναν, και ο Νεκέρ συνδέθηκε ξανά με αυτά τα προβλήματα και τους αριθμούς.

Στις 23 Ιουνίου του 1789, οι φήμες ότι η βασίλισσα είχε αναγκάσει τον βασιλιά να απολύσει τον Νεκέρ οδήγησαν τα διαμαρτυρούμενα πλήθη στους δρόμους των Βερσαλλιών, έξω από τις επίχρυσες πύλες του κάστρου. Ο Νεκέρ πήγε στις μπροστινές πύλες να απολαύσει την επιδοκιμασία του κοινού. Κάποιοι ανησυχούσαν, γιατί προέβλεπαν ότι αυτές οι μαζικές διαδηλώσεις έθεταν σε κίνδυνο την εξουσία. Αλλά το πλήθος δεν διαλύθηκε και ο βασιλιάς άρχισε να συγκεντρώνει στρατεύματα στο Παρίσι και στις Βερσαλλίες. Στις 11 Ιουλίου του 1789, ο Νεκέρ διαμαρτυρήθηκε για την παρουσία στρατιωτών στην πρωτεύουσα. Αυτή η διαφωνία ξεχείλισε το ποτήρι και ο βασιλιάς τον απέλυσε ξανά. Ο Νεκέρ έχοντας την πλήρη υποστήριξη της Τρίτης Τάξης, δηλαδή της τάξης των μη ευγενών πολιτικών αντιπροσώπων με την αυξανόμενη επιρροή, που είχαν κηρύξει την Εθνοσυνέλευση στις Βερσαλλίες, είχε μείνει έκπληκτος. Ανακοίνωσε ότι μόνος του εμπόδισε «την πείνα και τη χρεοκοπία».

Στις 14 Ιουλίου, ένας αγριεμένος όχλος συγκεντρώθηκε μπροστά από τη Βαστίλη, ένα μεσαιωνικό οχυρό στην άκρη του Παρισιού, που τώρα είναι βασιλική φυλακή και αποθήκη όπλων. Από τον 14^ο αιώνα χρησιμοποιούνταν ως βασιλική φυλακή και, παρόλο που κρατούνταν εκεί μόνο επτά προνομιούχοι αιχμάλωτοι (ένας ήταν Ιρλανδός που νόμιζε ότι ήταν ο Θεός), ήταν σύμβολο της βασιλικής εξουσίας και καταπίεσης. «Πολίτες, δεν υπάρχει χρόνος για χάσιμο», φώναξε ο Καμίλ Ντεμουλέν, ο ριζοσπαστικός ηγέτης της επανάστασης που θα

άνοιγε την πόρτα της τρομοκρατίας και θα έχανε το κεφάλι του στη γκιλοτίνα από το χέρι του φίλου του Ροβεσπιέρου. «Η απόλυση του Νεκέρ είναι η πένθιμη κωδωνοκρουσία του Αγίου Βαρθολομαίου (γνωστή σφαγή στη Γαλλία το 1572) για τους πατριώτες. Σήμερα το βράδυ όλα τα ελβετικά και γερμανικά τάγματα θα φύγουν από το Champ de Mars για να μας σφάξουν όλους. Μια λύση απομένει, να πάρουμε τα όπλα!» Μέχρι το τέλος της ημέρας, το κεφάλι του βασιλικού διοικητή της Βαστίλης βρισκόταν σε πάσσαλο, ο όχλος είχε κατασχέσει τα όπλα και τα πυρομαχικά, είχε πετάξει αρχεία της αστυνομίας εκατοντάδων ετών στους δρόμους και είχε υποστείλει τη βασιλική σημαία. Όταν ο Δούκας του Liancourt ανακοίνωσε τα νέα στον Λουδοβίκο XVI, ο βασιλιάς ρώτησε: «Είναι δηλαδή εξέγερση;» Και ο Δούκας έδωσε την περιφνημη απάντηση: «Όχι Κύριε, επανάσταση είναι».²⁸

Καθώς κατέρρεε το παλαιό καθεστώς, ο Νεκέρ κλήθηκε να επιστρέψει ξανά στις Βερσαλλίες, περνώντας μέσα από το συγκεντρωμένο πλήθος που τον λάτρευε. Αλλά τα γεγονότα εκτυλίσσονταν πέρα από τον μετριοπαθή Νεκέρ, που, αν μη τι άλλο, τώρα έμοιαζε άτυχος, καθώς η χιονοστιβάδα της επανάστασης είχε αρχίσει να κυλά. Ο Νεκέρ ήταν μεταρρυθμιστής, όχι επαναστάτης, και δεν θα γινόταν μεταρρύθμιση της παλαιάς τάξης. Οι επαναστάτες ήθελαν μέσω της Εθνοσυνέλευσης να καταργήσουν τα αριστοκρατικά προνόμια και τη βασιλική εξουσία. Η λογιστική, την οποία επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει ο Νεκέρ για μεταρρύθμιση, μπορούσε εύκολα να χρησιμοποιηθεί για να δημιουργήσει μια νέα κυβέρνηση. Στα επόμενα δύο χρόνια, ο Νεκέρ εξαφανίστηκε αργά από την πολιτική σκηνή, αλλά παρέμειναν οι λογι-

στικές μεταρρυθμίσεις και η δημόσια συζήτηση για τα μεγάλα οικονομικά μεγέθη.

Όχι μόνο παρέμειναν οι αριθμοί μέρος της πολιτικής αντιπαράθεσης, αλλά και η λογιστική έγινε σημαντικό μέρος της γλώσσας του επαναστατικού συντάγματος. Η αγγλική λέξη *accountability* (λογοδοσία) μπορεί να προέρχεται από μετάφραση του γαλλικού όρου *comptabilité* (λογιστική), που εξελίχθηκε σε *accountability* και τέλος καθιερώθηκε *accountability*. Οποιαδήποτε και αν ήταν η πρώτη χρήση του όρου, αυτός ήταν ο τρόπος με τον οποίο οι Άγγλοι απέδωσαν τον όρο στις μεταφράσεις τους από το γαλλικό επαναστατικό σύνταγμα. Το γαλλικό επαναστατικό σύνταγμα του 1791 όριζε ότι όλες οι οικονομικές και πολιτικές ενέργειες έπρεπε να δημοσιεύονται με τη μορφή του *Δημόσιου λογιστικού*.²⁹

Το 1792, η Εθνική Συνέλευση (σήμερα νομοθετική εξουσία) οργάνωσε το Γενικό λογιστήριο του κράτους. Το Γενικό Λογιστήριο είχε 8 λογιστές-επιτρόπους και ήταν υπόλογο για τις δικές του ετήσιες δαπάνες, οι οποίες ανέρχονταν σε ένα αξιόλογο ποσό της τάξης των 499.001 λιρών. Όμως, η δημιουργία του Γενικού Λογιστηρίου δεν ήταν εύκολη, γιατί λίγοι αξιωματούχοι ήταν αρκετά ειδικευμένοι στη λογιστική για να αναλάβουν αυτές τις θέσεις. Το ίδιο έτος, ο υποδιευθυντής Antoine Burté δημοσίευσε μια μπροσούρα (πιθανόν ενός λόγου στη Συνέλευση) με τίτλο «Γρήγορες διαπιστώσεις σχετικά με τις προϋποθέσεις εκλογής των επιτρόπων του Γενικού Λογιστηρίου του κράτους». Σε αυτή τη μπροσούρα σχολίαζε τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε κανείς να κάνει λογαριασμούς, την έλλειψη ειδικευμένων λογιστών και τη δυσκολία εκπαίδευσης λογιστών-επιτρόπων.³⁰

Το 1790, έγιναν βελτιώσεις με την κατάργηση των φοροεισπρακτόρων και τη δημιουργία μιας κεντρικής κρατικής φορολογικής υπηρεσίας. Όλα τα υπουργεία δημοσίευαν τους λογαριασμούς τους, ενώ το Υπουργείο Οικονομικών και το ναυτικό δημοσίευαν τακτικά λογαριασμούς. Κάθε υπουργείο και κάθε αξιωματούχος της κυβέρνησης έπρεπε να παρέχει χρηματοοικονομικούς λογαριασμούς και αποδείξεις για τις ενέργειές του. Με τους λογαριασμούς που ήταν γεμάτοι αριθμούς, ο κράτος αποκάλυπτε τον τρόπο λειτουργίας του και διαφήμιζε τη χρηστή διαχείριση.³¹

Μακριά από αυτά τα πολύ σημαντικά γεγονότα, ο Νεκέρ επέστρεψε στις ρίζες του, πέρασε τα τελευταία του χρόνια στο κάστρο του στο Corpet, κοντά στη Γενεύη, και πέθανε το 1804 σε ηλικία 71 ετών. Η Ζερμαίν ντε Σταέλ, φόρεσε τον μετριοπαθή μανδύα της οικογένειας και αγωνίστηκε σκληρά εναντίον του Ναπολέοντα.

Η επανάσταση απέτυχε να διασφαλίσει αντιπροσωπευτική και υπόλογη κυβέρνηση. Όμως, εισήγαγε στην πολιτική την κουλτούρα της οικονομικής γνώσης και της λογοδοσίας, που αποτέλεσε τη βάση για μελλοντικές λογιστικές μεταρρυθμίσεις. Με τη δημιουργία μιας γλώσσας για την κριτική της πολιτικής μέσω των κρατικών ισολογισμών, το *Δημόσιο λογιστικό* του Νεκέρ ήταν ο προάγγελος του σύγχρονου προϋπολογισμού και των οικονομικών εφημερίδων. Το μιμήθηκαν στην Ευρώπη, ακόμα και στην Αμερική. Ο Pietro Leopoldo, Μέγας Δούκας της Τοσκάνης και μελλοντικός αυτοκράτορας της Αυστρίας, δημοσίευσε τους κρατικούς λογαριασμούς του το 1790. Ακόμα και η συνταγματική Αγγλία και οι νεοσύστατες ΗΠΑ έδωσαν μεγάλη προσοχή στο *Δημόσιο*

ΜΕΓΑΛΑ ΧΡΕΗ, ΜΕΓΑΛΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ,
ΚΑΙ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

λογιστικό και στις γαλλικές λογιστικές μεταρρυθμίσεις. Η Γαλλία, που είχε αποτύχει για τόσο μεγάλο διάστημα σε οποιοδήποτε είδος κρατικής οικονομικής λογοδοσίας, παρείχε μια μέθοδο προς εξαγωγή όσον αφορά τη δημιουργία ενός σύγχρονου και υπόλογου κράτους.